

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-67-166>

УДК 631.15:631.584:633.85

ДИВЕРСИФІКАЦІЯ АГРОБІЗНЕСУ ЧЕРЕЗ ПОШИРЕННЯ ПРАКТИКИ ВИРОЩУВАННЯ НІШЕВИХ ОЛІЙНИХ КУЛЬТУР¹

DIVERSIFICATION OF AGRIBUSINESS THROUGH THE EXPANSION OF NICHE OILSEEDS

Степасюк Людмила Михайлівна

кандидат економічних наук, доцент,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7258-9243>

Степасюк Максим Олександрович

аспірант кафедри економіки,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-6009-6670>

Stepasyuk Ludmila, Stepasiuk Maksym

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

У статті здійснено акцент на ролі диверсифікації в умовах сьогодення через вирощування нішових сільськогосподарських культур. Зазначені основні причини, що зумовлюють інтерес аграрних виробників до нішової диверсифікації. Представлені основні переваги й недоліки виробництва нішових культур. Особливу увагу дослідження акцентовано саме на нішових олійних культурах, зокрема як приклад розглянуто економічне і соціальне значення виробництва високоолеїнового соняшнику. Доведено, що в останні роки при виборі напрямку своєї діяльності для українських виробників додана вартість стає важливим орієнтиром. Обґрунтовано, що саме нішові олійні культури є найвигіднішою сировиною для виробництва продуктів із високою доданою вартістю і, що важливо, виступають джерелом додаткових доходів для аграріїв, особливо для представників малого бізнесу.

Ключові слова: диверсифікація, нішові культури, високоолеїновий соняшник, додана вартість, ефективність.

The article emphasizes the role of diversification in today's conditions through the cultivation of niche crops. The main reasons determining the interest of agricultural producers in niche diversification are indicated. The main advantages and disadvantages of the production of niche crops are presented. It has been proven that niche crops are produced in relatively small volumes, have a low but stable demand and are grown to diversify production as an alternative source of income. They are interesting to manufacturers primarily because of their profitability, because with relatively low costs, their purchase prices are consistently high. The purpose of the study is the author's attempt to justify the feasibility of applying niche diversification through the spread of the practice of growing niche oil crops. Special attention of the research is focused on niche oil crops, in particular, as an example, the economic and social importance of high-oleic sunflower production is considered. It has been proven that in recent years, added value has become an important reference point for Ukrainian manufacturers when choosing the direction of their activities. Therefore, the production of products with high added value is an obvious way to increase the profitability of their production. It is noted that niche oil crops are the most profitable raw materials for the production of products with high added value, are a source of additional income for farmers and, importantly, primarily for representatives of small and small businesses. In general, there are enough prospects for growing niche agricultural crops for small agribusinesses in Ukraine. With adequate government support and sufficient resources, these crops can become a valuable source of income and help diversify the country's agricultural sector. The practical value of the study is that the cultivation and processing of niche crops is an interesting direction of diversification of production and export for both small farmers and large companies.

Keywords: diversification, niche crops, high-oleic sunflower, added value, efficiency.

¹ Стаття підготовлена в рамках виконання науково-дослідної роботи на тему «Прогнозування розвитку ринку зернових нішевих культур в умовах викликів і загроз продовольчій безпеці України (з використанням економетричної моделі часткової рівноваги AGMEMOD)», державний реєстраційний номер: 0123U102156.

Постановка проблеми. В умовах кліматичних змін і кон'юнктури ринку для відновлення агробізнесу важливим інструментом виступають нішові культури, оскільки вони сприяють диверсифікації агробізнесу, страхують діяльність підприємств від багатьох ризиків, стимулюють інновації та забезпечують отримання додаткового прибутку. Вирощування таких культур дозволяє урізноманітнити набір продуктів харчування, що особливо актуально в контексті забезпечення продовольчої безпеки, коли країна перебуває у стані війни.

Вирощування нішових культур на невеликих площах може забезпечити досить високу дохідність. Такий напрям економічної діяльності може підходити як для малих, так середніх виробників сільськогосподарської продукції, що в умовах сьогодення потерпають від низьких цін та проблем із логістикою при вирощуванні традиційних аграрних культур.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку диверсифікації агробізнесу через поширення практики вирощування нішевих олійних культур не залишаються поза увагою і науковців. Так, на думку Володіна С.А. виробництво нішевої продукції відкриває можливості для товаровиробника стати вагомим гравцем, а для науки – відчутти затребуваність в активних нішах високотехнологічного аграрного виробництва. Автор вважає, що вирощування і переробка нішевих культур є цікавим напрямом диверсифікації виробництва та експорту як для малих фермерів, так і для великих компаній [4].

Предметним є дослідження Мірзоевої Т.В., яка зазначає, що поняття «нішова диверсифікація» є порівняно новим в умовах сучасності загалом і в сфері сільськогосподарського виробництва, зокрема. На думку автора, підвищена увага до нішевої диверсифікації пов'язана зі зміною клімату, що в свою чергу спричиняє необхідність змін видової й сортової структури посівів сільськогосподарських культур. Тому, зважаючи на такий факт, агро-виробники починають звертати увагу на нові чи давно забуті культури, тобто за рахунок них диверсифікують своє виробництво із метою зниження ризиків [7].

Юрій Кернасюк вважає, що інтерес агробізнесу до розвитку напряму нішевих культур зумовлений зміною самої парадигми менеджменту виробництва [12]. Крім того, виробництво нішевих культур є сировиною для виробництва продукції із високою доданою вартістю. Так, Артем Педорченко, вважає, що характер експорту насіння деяких олійних

культур в Україні потребує трансформації з метою збільшення частки експорту товарів з більшою доданою вартістю, що суттєво підвищить рівень зайнятості, забезпечить залучення інвестицій і збільшить надходження до бюджету [2].

Отже, в умовах сьогодення існує необхідність подальших досліджень нішевої диверсифікації в контексті розвитку олійних культур, продукція яких користується все більшим попитом у світі.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значну кількість наукових публікацій і практичних доробок із досліджуваної проблеми, що є безперечним свідченням її актуальності, у динамічних умовах сьогодення подальшого ґрунтовного дослідження потребують питання поглиблення диверсифікації нішових олійних культур в контексті збільшення їх доданої вартості.

Формулювання цілей статті (постановка завдання) полягає в спробі автора обґрунтувати доцільність застосування нішевої диверсифікації через поширення практики вирощування нішових олійних культур.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах кліматичних змін для отримання високих врожаїв аграрії все частіше змушені шукати нові практики, застосовуючи інноваційні стратегії диверсифікації видів економічної діяльності. Відтак сучасний агробізнес потребує зміни самої системи менеджменту виробництва. Якщо ще років десять тому, стабільні прибутки можна було отримати вирощуючи тільки маржинальні зернові і олійні культури, то сьогодні така стратегія в багатьох випадках не спрацьовує. Тому, саме цей чинник сьогодні зумовив прагнення агробізнесу диверсифікувати свою структуру виробництва за рахунок введення в сівозміну нішових культур.

В складних умовах сьогодення особливо актуальним є питання збільшення рентабельності виробництва продукції. Серед олійних культур найбільш рентабельним є соняшник, а виробництво високоолеїнового соняшнику є одним із найвідоміших і перевірених напрямків збільшення доходу за рахунок вищої ціни за високий вміст олеїнової кислоти в олії.

Перевагою даної культури є те, що сучасні високоолеїнові гібриди мають потенціал врожайності на рівні традиційних гібридів, а витрати на їх виробництво, включаючи вартість насінневого матеріалу, не перевищують витрати на виробництво звичайного

соняшнику. Природньо-кліматичні умови більшості регіонів України з успіхом дозволяють отримувати заданий рівень вмісту олеїнової кислоти не менше 82% [10].

Ще кілька років тому високоолеїновий соняшник був практично не відомий. Проте, глобальний тренд щодо здорового харчування сприяв тому, що продукція з високоолеїнового насіння й олія стали широко відомі у світі та Україні. Попит на таку олію, а отже, на сировину, пояснюється унікальними властивостями продукту для споживачів та економічною вигодою для переробників і харчової промисловості. Високоолеїнова олія є альтернативою оливковій, але значно дешевшою.

З кожним роком попит на цей вид олії зростає, підтримуючи на високому рівні попит на сировину – отже, має значний потенціал для вітчизняних аграріїв.

Ще одним важливим орієнтиром для українських виробників при виборі своєї діяльності в останні роки є додана вартість. Тому очевидним шляхом підвищення прибутковості є розвиток технологій переробки та селекції, що здатні додавати вартість продукції рослинництва [9].

Закономірно, що чим глибший ступінь переробки продукції, тим вища її додана вартість. За таким підходом високу додану вартість можна отримати не лише від вирощування культур, а від подальшої їх переробки. Зокрема, із соняшника та ріпаку можна отримати олію, шрот, маргарин, жири, біопаливо, гліцерин, а з кукурудзи – близько 20-ти видів продукції з високою доданою вартістю [6; 8].

Отже, українським аграріям навіть під час війни потрібно орієнтуватися на створення продукції з підвищеною доданою вартістю шляхом глибокої переробки або завдяки розвитку наукомісткого насінневого сектору. Це допоможе перетворити сировинну модель економіки на продовольчу, посилити роль України у світі та підвищити рівень добробуту громадян [5].

Зважаючи на думку експертів щодо ризиків та переваг вирощування нішових культур, то можна з впевненістю стверджувати про перспективність їх вирощування.

Так, важливим аргументом на користь диверсифікації агробізнесу щодо введення в сівозміну нішових культур є той факт, що при порівнянні їх із традиційними сільськогосподарськими культурами більша частина із них на ринку має вищу ціну реалізації. Нішові культури формують нові економічні

можливості для агробізнесу та створюють високу вартість маржинального доходу, що можна забезпечити тільки за умов дотримання технології їх вирощування та високої врожайності [3; 11].

Ще однією із важливих переваг нішових культур є відносно краща їх пристосованість до сучасних природно-кліматичних умов. Також до переваг можна віднести незначну кількість господарств, які займаються їх вирощуванням, внаслідок чого конкуренція між ними на даний час є невисокою [13].

Зазначимо, що деякі нішові культури можуть бути універсального призначення і завдяки цьому мати досить об'ємний ринок збуту. Прикладом таких культур може бути льон олійний, який використовують як харчову дієтичну добавку – джерело поліненасичених жирних кислот, а саме Омега-3. З іншого боку, із волокон льону звичайного виробляють лляне волокно та лляні тканини, а з насіння – лляну олію [14].

Повномасштабна війна в Україні суттєво вплинула на прибутковість основних сільськогосподарських культур. Ціни на них стали нижчими (лише на олійні культури залишилися відносно стабільними), а питання щодо збуту – гострішим. Тому, в даній ситуації нішові культури стали альтернативою заробітку для багатьох підприємств аграрної сфери, адже на одному гектарі нішових культур можна заробити більше ніж на гектарі зернових.

Доповнюючи переваги нішових культур експерт аграрного ринку Сюзана Григоренко зазначає, що вирощування нетрадиційних для локального ринку культур є:

- страховим полісом для господарства;
- можливістю укласти довготермінові контракти та будувати тривале партнерство;
- дотримуватися ефективної сівозміни [10].

Проте є і певні ризики, які також потрібно враховувати аграріям при вирощуванні нішових культур, а саме:

- окремі нішові культури потребують знання особливостей агротехніки вирощування та застосування нових машин для їх збирання;
- висока собівартість виробництва, яка компенсується аналогічною високою ціною їх реалізації на ринку;
- висока волативність попиту на ринку, внаслідок чого ціни на продукцію знижуються;
- непрозорість ринку, відсутність стандартизації для нішових культур. Стандарти якості продукції в основному зосереджені в країнах-споживачах, а не в країні виробника;

– топ-трейдери на ринку нішових культур не присутні, бо це нестандартний трейд, де ринки попиту невеликі, нарощування кількості не дасть маржинальність базових ринків;

– обмежена ліквідність ринку, часто важко спланувати продажі залежно від потреб ринку, на даному ринку ще не сформувалася біржа трейдингу;

– для держави підтримка зазначеного сегменту сільського господарства, на жаль, не є пріоритетом [1; 10].

Таким чином, ураховуючи зазначені вище аргументи, можна констатувати, що незважаючи на певні ризики нішова диверсифікація може стати одним із стратегічних напрямків діяльності аграрних виробників, які

займаються традиційним сільськогосподарським виробництвом.

Висновки. Отже, зміна клімату, сучасні проблеми з логістикою та низькі реалізаційні ціни на традиційні зернові та олійні культури останнім часом відродили інтерес агробізнесу до вирощування нішевих культур. Окремі нішеві культури можуть бути високомаржинальними, за умови дотримання технології та високої їх врожайності, але також їх вирощування може бути менш конкурентоспроможним, оскільки вони не є широко поширеними і вимагають спеціалізованих знань та обладнання, що дозволяє фермерам зайняти свою нішу на ринку і зменшити пряму конкуренцію з великими виробниками.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Андрій Біленький (2023). Нішеві культури: переваги, ризики, можливості в сезоні-2023. URL: <https://superagronom.com/blog/926-nishevi-kulturi-perevagi-riziki-mojlivosti-v-sezoni-2023>
2. Артем Педорченко (2020). Переробка олійних дає у 5 разів більше доданої вартості, ніж сировина. URL: <https://agroportal.ua/news/ukraina/eksport-produktov-pererobki-maslichnykh-daet-v-5-raz-bolshe-dobavlennoi-stoimosti-chem-syre>
3. Бойко Л. (2023). Нішеві культури для ревіталізації агробізнесу у період невизначеності. *Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка*, (17), 44–49. <https://doi.org/10.32782/2708-0366/2023.17.6>
4. Володін С.А. Стимулювання виробництва нішевих культур в Україні на основі фастпланттехнологій. *Економіка АПК*. 2021. № 2. С. 82–91. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202102082>
5. Заробляти більше: як збільшити додану вартість в аграрній сфері. (2024). URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2024/08/12/717833/>
6. Майя Муха (2024). Біогаз, кулінарія, переробка – як в умовах війни диверсифікують бізнес провідні аграрні компанії України. URL: <https://elevatorist.com/spetsproekt/195-biogaz-kulinarya-pererobka--yak-v-umovah-viyni-diversifikuyut-biznes-providni-agrarni-kompaniyi-ukrayini>
7. Мірзоєва Т.В. Пріоритети нішової диверсифікації як ефективної конкурентної стратегії розвитку лікарського рослинництва. *Економічний простір*. 2020. № 156. С. 82–85.
8. Мірзоєва Т.В., Ткач Н.М. Аналіз економічної ефективності переробки олійних культур у біопаливо. *Intellectuelles Kapital – die Grundlage für innovative Entwicklung: Wirtschaft, Management und Marketing. Monografische Reihe «Europäische Wissenschaft»*. Buch 6. Teil 5. 2021. P. 82–92. URL: <https://www.sworld.com.ua/simpge6/sge6-05.pdf>
9. Мірзоєва, Т., & Степасюк, М. (2023). До питання доданої вартості. *Економіка та суспільство*, (58). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-58-37>
10. Сюзана Григоренко. Популярність нішевих культур в Україні зростає: що найкраще сіяти. URL: <https://agroelita.info/populiarnist-nishevykh-kultur-v-ukraini-zrostaie-shcho-naykrashche-siiaty-2/>
11. Томашевська, О. (2024). Виробництво нуту як один із напрямів нішової диверсифікації агробізнесу. *Економіка та суспільство*, (59). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-94>
12. Юрій Кернасюк (2023). Нішеві культури – крок до диверсифікації агробізнесу. URL: <https://www.growthow.in.ua/nishevi-kultury-krok-do-dyversyfikatsii-ahrobiznesu/>
13. Юрій Кернасюк (2021). Нішеві культури в стратегії інноваційної диверсифікації агробізнесу. URL: <https://agro-business.com.ua/agro/ekonomichnyi-hektar/item/22969-nishevi-kultury-v-strategii-innovatsiinoi-dyversyfikatsii-ahrobiznesu.html>
14. Юрій Кернасюк (2023). Перспективний ринок нішевих культур. URL: <https://agro-business.com.ua/agro/ekonomichnyi-hektar/item/28022-perspektyvnyi-rynok-nishevykh-kultur.html>

REFERENCES:

1. Andrii Bilenkyi (2023). Nishevi kultury: perevahy, ryzyky, mozhlyvosti v sezoni-2023 [Niche crops: advantages, risks, opportunities in the 2023 season]. Available at: <https://superagronom.com/blog/926-nishevi-kulturi-perevagi-riziki-mojlivosti-v-sezoni-2023> (in Ukrainian)
2. Artem Pedorchenko (2020). Pererobka oliinykh daie u 5 raziv bolshe dodanoi vartosti, nizh syrovyna [Oil processing provides 5 times more added value than raw materials]. Available at: <https://agroportal.ua/news/ukraina/eksport-produktov-pererabotki-maslichnykh-daet-v-5-raz-bolshe-dobavlennoi-stoimosti-chem-syre> (in Ukrainian)
3. Boiko, L. (2023). Nishevi kultury dlia revitalizatsii ahrobiznesu u period nevyznachenosti [Niche crops for agribusiness revitalization in a period of uncertainty]. *Tavriiskyi naukovyi visnyk. Seriya: Ekonomika*, (17), 44–49. <https://doi.org/10.32782/2708-0366/2023.17.6> (in Ukrainian)
4. Volodin S. A. (2021). Stymuliuvannia vyrobnytstva nishevykh kultur v Ukraini na osnovi fastplanttekhnologii [Stimulating the production of niche crops in Ukraine based on fastplant technologies]. *Ekonomika APK*. № 2. P. 82–91. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202102082> (in Ukrainian)
5. Zarobliaty bilshе: yak zbilshyty dodanu vartist v ahraunii sferi (2024). [Earn more: how to increase added value in the agricultural sector]. Available at: <https://www.epravda.com.ua/columns/2024/08/12/717833/>
6. Maia Mukha (2024). Biohaz, kulinariia, pererobka – yak v umovakh viiny dyversyfikuiut biznes providni ahrauni kompanii Ukrainy [Biogas, cooking, processing – how the leading agrarian companies of Ukraine diversify their business in the conditions of war]. Available at: <https://elevatorm.com/spetsproekt/195-biogaz-kulinariya-pererobka-yak-v-umovah-viyni-diversifikuyut-biznes-providni-agrauni-kompaniyi-ukrayini> (in Ukrainian)
7. Mirzoieva T. V. (2020). Priorytety nishovoi dyversyfikatsii yak efektyvnoi konkurentnoi stratehii rozvytku likarskoho roslynnytstva [Priorities of niche diversification as an effective competitive strategy for the development of medicinal plants]. *Ekonomichnyi prostir*. № 156. P. 82–85. (in Ukrainian)
8. Mirzoieva T. V., Tkach N. M. (2021). Analiz ekonomichnoi efektyvnosti pererobky oliinykh kultur u biopalyvo [Analysis of the economic efficiency of the processing of oil crops into biofuel]. *Intellektuelles Kapital – die Grundlage für innovative Entwicklung: Wirtschaft, Management und Marketing. Monografische Reihe «Europäische Wissenschaft»*. Buch 6. Teil 5. 2021. P. 82–92. Available at: <https://www.sworld.com.ua/simpge6/sge6-05.pdf> (in Ukrainian)
9. Mirzoieva, T., & Stepasiuk, M. (2023). Do pytannia dodanoi vartosti. [To the issue of added value]. *Ekonomika ta suspilstvo*, (58). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-58-37> (in Ukrainian)
10. Siuzana Hryhorenko (2024). Populiarnist nishevykh kultur v Ukraini zrostaie: shcho naikrashche siiaty [The popularity of niche crops in Ukraine is growing: what is the best to sow]. Available at: <https://agroelita.info/populiarnist-nishevykh-kultur-v-ukraini-zrostaie-shcho-naykrashche-siiaty-2/> (in Ukrainian)
11. Tomashevskа, O. (2024). Vyrobnytstvo nutu yak odyin iz napriamiv nishovoi dyversyfikatsii ahrobiznesu [Chickpea production as one of the areas of niche diversification of agribusiness]. *Ekonomika ta suspilstvo*, (59). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-94> (in Ukrainian)
12. Iurii Kernasiuk (2023). Nishevi kultury – krok do dyversyfikatsii ahrobiznesu [Niche crops are a step towards diversification of agribusiness]. Available at: <https://www.growthow.in.ua/nishevi-kultury-krok-do-dyversyfikatsii-ahrobiznesu/>
13. Iurii Kernasiuk (2021). Nishevi kultury v stratehii innovatsiinoi dyversyfikatsii ahrobiznesu [Нішеві культури в стратегії інноваційної диверсифікації агробізнесу]. Available at: <https://agro-business.com.ua/agro/ekonomichnyi-hektar/item/22969-nishevi-kultury-v-stratehii-innovatsiinoi-dyversyfikatsii-ahrobiznesu.html>
14. Iurii Kernasiuk (2023) Perspektyvnyi rynek nishevykh kultur [A promising market for niche crops]. Available at: <https://agro-business.com.ua/agro/ekonomichnyi-hektar/item/28022-perspektyvnyi-rynek-nishevykh-kultur.html>